

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

mét, hagyományait is egységben kell szemlélni. Problémát csupán a szakirányú képzettség hiánya jelentett, aminek szükségességével nem minden szerző volt tisztában. (E tekintetben az autodidakta művészet példája félrevezetőnek bizonyult, hiszen a művészek valóban szakirányú képzettség nélkül arattak sikereket.)

Ezek az alkotók tehát úgy fogtak bele a cigány nemzeti kultúra megteremtésének heroikus feladatába, hogy nem érzékelték tehetségük, de főleg tudásuk korlátait. Egyszerűen elhitték, hogy a pusztán szándék önmagában is megteremti a szükséges feltételeket. E naiv, történetileg a modern tudományosság előtti, 19. század eleji gondolkodásmódot idéző tudományfelfogásuk és a naiv művészekkel való „alkati” hasonlóságuk alapján nevezzük mi őket naiv tudósoknak, munkásságukat pedig naiv tudománynak.

A naiv tudománynak két forrása van: Benne a népi elbeszélő stílus ötvöződik különböző, alkalmi forrásokból származó valós vagy valótlan ismeret-töredékekkel. Az eredmény az új adatokkal bővült, de a népi elbeszélés világképét megőrző naiv tudományos alkotás.

Miben foglalhatók össze a naiv tudomány legáltalánosabb sajátosságai? A korunkban érvényes tudományos paradigmákkal összevetve a következő jellegzetességek tűnnek szembe:

1. A naiv tudományos mű az elfogadott tudományosságától eltérő, s leginkább a mesealkotást jellemző tér- és időkeretet teremt. Ebben lehetséges a gyors váltás a különböző korok és helyszínek között, amelyeket alkalmi ismeretek kapcsolnak össze, véletlenszerűen. A naiv tudós szabadon száguld a különböző korszakokon át, és semmi problémát nem lát a kimaradó évszázadokban vagy évezredekben. Történeti világképe statikus, fejlődést nem ismer, a jelenségeket pusztán felszíni, illetve analogikus hasonlóság alapján értelmezi. Hasonló a tér kezelése is: hatalmas földrajzi távolságok éppoly könnyedén hidalhatók át, mint a történelmi idő intervallumai.

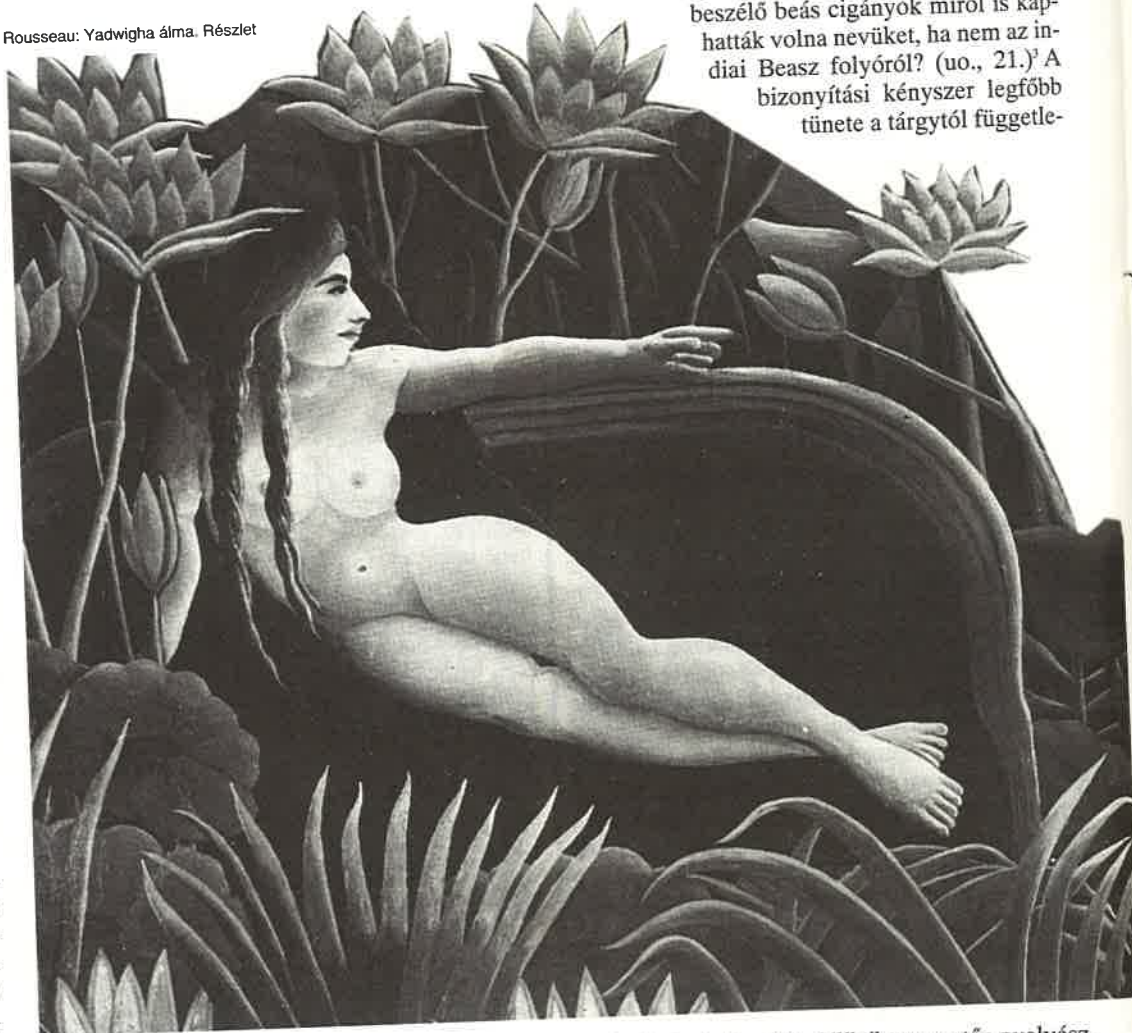
Így például a cigányok történetét tárgyaló munkában az indiai eredet bizonyításakor, az egymást követő paragrafusokban a következőkről értesülünk: Az indiai eredetet bizonyítják az összehasonlító nyelvészeti adatai, közelebről a múlt századi német nyelvész, Pott munkája. (Ez helytálló információ.) Bizonyítja továbbá Firdauszi, 10. századi perzsa költő leírása Bahram-Gur királyról, aki az 5. században 10 000 indiai muzsikust hívott a perzsa királyi udvarba. A szerzők szerint ezek cigány voltát az is bizonyítja, hogy „a búzát, amit kaptak a sahtól, nem vetették el, csak muzsikáltak”. Végül az utolsó paragrafusban – egy múlt századi cseh szerző nyomán – arról értesülünk, hogy (a cigányok) „a 6–7. században a Tigris és az Eufrátesz folyó mellett, Anazorbosz-ban (Sic!)² vannak. Két-háromezer ökröt és dromedárt hajtottak.” (1992a. 34.) Csábító az összehasonlítás a János vitéz geográfiájával: „Ekképpen jutottak át Lengyelországba, / Lengyelek földjéről pedig Indiába; / Franciaország és India határos, / De köztök az út nem nagyon mulatságos.” A különbség csupán annyi, hogy „A cigányok története” a szerzők szándéka szerint nem irodalmi, hanem tudományos mű.

2. A naiv tudomány sajátos viszonyt teremt a megelőző, illetve a kortársi tudományos hagyománnyal. Bizonyos értelemben tabula rasát hoz létre, újakezdi a tudománytörténetet azáltal, hogy nem képes semmiféle érvényes tudományos tradícióval szerves kapcsolatba lépni. Az osztályozási kategóriák átvétele felületes, az ismeretek rendszerezett leírására nem képes. A fejezeteken belül bármiről szó lehet, ami az adott témával analogikusan összekapcsolható. Eltérő fejezetcímek alatt, különböző változatokban ugyanazok a gondolatok ismétlődnek.

A tudományos eszköztárból átvész ugyan eljárás módokat (például jegyzetelés, hivatkozás), de célszerű alkalmazásukra képtelen. Az egyéni kutató munkát nem értékeli: nem tartja teljesítménynek a rendszeres adatgyűjtést, megvetően emlékezik meg a cigányok között mesét, népdalt, történetet gyűjtő kutatókról, akiknek „ebben aztán ki is merült a munkásságuk”. (1992a. 11.)

A szakírókkal folytatott tudományos vita lehetőségéről mit se tud. Egyet nem értését, rosszállását például ilyen ködös módon, sejtelmes utalások-

Rousseau: Yadwigha álma. Részlet

ban fejezi ki: „A mai cigány ciganológusok egy része is helytelen megállapításokat közöl a cigányokról. (...) Például Hermann Ottó, a híres néprajzkutató is téves megállapításokat közöl.” (uo., 11.) Hivatkozásai esetlegesen: egyes adatokat szó szerint, hivatkozás nélkül vesz át, míg máshol a hivatkozások éppen a figyelmetlen munka bizonyítékai. Az említett „cigány ciganológusoknak” például az ide tartozó jegyzet tanúsága szerint egyike sem cigány, Herman Ottót pedig összetéveszti névrokonával, amikor „téves megállapításait” ifj. Hermann Antal: A temesmegyei cigányok c. könyvébe helyezi (uo., 92.).

Mindebből következik, hogy tudományos probléma mint olyan, számára nem létezik. A problémafelvetés-bizonyítás-konklúzió séma, mint az állítások tudományos bizonyításának alapképlete, hasonlóképpen ismeretlen számára. A tudományt pusztán ismertető tevékenységnek fogja fel, amit megerősítenek forrásai, a népszerűsítő művek. Tudományos szakkönyveket, de különösen szakfolyóiratokat, amelyekből a problémák iránti érzékenységet elsajátíthatná, nem olvas.

3. A leírás során alkalmazott fogalmak definiálatlanok, a szavak használati köre nem esik egybe a szakirodalmival. A fogalmak tisztázatlansága következtében súlyos ellentmondások keletkeznek. Például ősközösségi társadalmat feltételez, feudális társadalmakra jellemző rangokkal: „A cigányok társadalma matriarchátus volt, anyajogú,

ősközösségi viszonyokra emlékeztető, szabad, köztelen életmód, vérségi kapcsolatokon nyugvó, nemzeti társadalmi berendezkedés. (...) Voltak vezetőik, királyok, urak, hercegek, grófok.” (1992b. 22.)

Előfeltevései szellemében – az indiai kultúrával való rokonság állandó kényszeres bizonygatása érdekében – töredékes, bizonytalan, de mindenképpen kétes eredetű adatokból indokolatlanul messzemenő következtetéseket von le. Egy 20. századi magyarországi adatközlő (?) által említett *sunto len* „szent folyó” mi más lehetne, mint a

Gangesz (1992a, 97-98.), s a románul beszélő beás cigányok miről is kaphatták volna nevüket, ha nem az indiai Beasz folyóról? (uo., 21.) A bizonyítási kényszer legfőbb tünete a tárgytól függetle-

nül mindent elborító, délibábos amatőr nyelvészkedés – lásd a fent idézett beás-Beasz szópárt – amelyben a feltételezett ind és cigány szavak pusztán hangzásbeli hasonlósága szolgál az egyetlen – cáfolhatatlannak hitt – bizonyítékul. Híven a mi Horvát Istvánunk szelleméhez, akinek fantasztikus szófejtéseit már a józanabb kortársak is bíralták...

4. Mindez szélsőségesen leegyszerűsített, problémát, a dolgok bonyolultságát nem ismerő, a mesék vagy éppen a középkori krónikaírók érvelését idéző leírás módhoz vezet. Például az európai cigányok rokonainak tartott (mellesleg soknemzeti-ségű) Pandzsáb lakosairól így ír: „A pandzsabiak hangosak, zajosak (mint általában a cigányok), viszont bátrak és leleményesek (innen ered a cigányok csavaros gondolkodása, logikája). (...) Minden pandzsabi be van csípve egy kicsit, mert sok a vendéglő.” (NB. Pandzsáb lakosainak jelentős része mohamedán, tehát vallási okokból eleve nem iszik.) (1992a. 21.)

Ez a stílus csak akkor válik hitelessé, amikor a szerzők egy-egy pillanatra megmutatják igazi arcukat, a tudósi maszk alatt rejtőző népi előadókat, akinél a hagyományok őszinte átélése nemcsak hogy elfogadható, de el is várható. Ezek – a kutatók által tanulmányozásra méltó – részletek természetesen főleg „A cigányok hiedelemvilága” c. kötetben vannak: (A cigány törvényszéken) „az eskü nagyon komoly volt, és mindenki úgy is vette. (...) A hamis eskü megbosszulta magát, az illető

rosszul járt, meggörbült a szája, gugája nőtt, szencsétlenség érte stb.” (1992b. 59.)

Amint az idézetek is mutatják, a szerzőpáros szövegeiben félreismerhetetlenül tükröződik a népmese előadási módja, őszinte bája, szubjektív hitele. Olyan alkotások ezek, amelyek számára nyűg a megemésztetlen szakirodalom.

Az enciklopédikus igényű naiv tudomány nagyszabású kísérlet arra, hogy a népi diskurzus eszköztárának minimális kibővítésével alkossa meg a tudományosat. A tudomány külsődleges eszközeit hasznosítva megkísérli tudományként elfogadtatni magát, s egyben legitimálni a saját naiv, mitológikus világlképét.

A naiv tudomány keletkezésének külső feltételei

A főbb jellemzők számbavétele után vizsgáljuk meg, mik lehetnek a naiv tudomány külső vonatkoztatási pontjai. Milyen mintákhoz, külső keret-höz próbálnak igazodni a naiv tudósok?

A naiv tudomány létrejöttében véleményünk szerint két tudományágnak volt kulcsszerepe: a néprajznak és a nyelvészetnek. (A történelmi adatok is többnyire ezek közvetítésével jutottak el a naiv tudósokhoz.)

Köztudomású, hogy ezek a tudományágak a trianoni sokk után – a korábbi internacionálisabb irányultságtól elfordulva – erőteljesen nemzetköz-pontívá váltak.⁴ Központi feladat lett a magyarságtudat kitöltése, s ebben a felfogásban felerősödött egyfajta etnikai relevancia elv: a „magyar a magyarral foglalkozzék”-szemlélet. Olyan tudományos világlkép vált tehát uralkodóvá, amelyben a *saját* etnikummal való foglalkozás tűnt egyedül helyesnek és természetesenek. Ez a folyamat a cigány kultúra vizsgálatát igen kedvezőtlenül befolyásolta, a két világháború között úgyszólván megszűnt a cigánykutatás. (Szemben a korábbi helyzettel, amikor – a múlt század második felében és a századfordulón – a néprajz- és nyelvtudomány érdeklődési körébe a Monarchia sokféle nemzeti-sége között a cigányok is beletartoztak.⁵

Az a zárt szellemi-politikai közeg, amelyben a magyar tudományok az elmúlt negyven évben működni kellett, egészében véve kevéssé kedvezett a nyitásnak, a megújulásnak. Ezért e két tudományterületen a cigány kutatások vonatkozásában a korábbi szemlélet nyomai máig érzékelhetőek.

Mindenek következtében a cigánykutatás presztízse az elmúlt időszakban igen alacsony volt. A nemzeti nyelvek, illetve a paraszti kultúrák leírását szolgáló, normatív beállítottságú nemzeti tudományok a cigány nyelv és kultúra jelenségeinek kezelésére alkalmatlannak bizonyultak. A nemzeti nyelvtudomány látószögéből az írásbeliséggel nem rendelkező, a két- és többnyelvűség viszonyai között vegetáló cigány nyelv rendellenes jelenségnek tűnt (holott a a világ nyelvei közt relatíve kevés az írásbeliséggel rendelkező, fejlett nemzeti nyelv, a két- és többnyelvűség pedig gyakoribb az egynyelvűségénél). A néprajztudomány elsődlegesen történeti szempontú érdeklődési köréből pedig kiesett e nem paraszti létfeltételek között élő kultúra legfőbb jellegzetessége: a külső impulzu-

sok gyors és kreatív adaptálásában megmutatkozó alkotókészség. Túl ezen, az antidemokratikus politikai közeg hosszú időn át érvényesülő, merev asszimilációs politikája eleve kizárta a cigány kultúra értékékként való el- és felismerését.

A cigánykutatás stigmatizált jellegére utal az is, hogy a tudományos közeg a cigányokkal foglalkozó kutatókon nem kérte számon a korra jellemző szakkutatási stílust.⁶ A cigányokat – és csakis a cigányokat – lehetett enciklopédikusan kutatni, róluk lehetett enciklopédikusan írni, szabadon változtatva a különböző tudományágak szempontjait. Köztük olyanokét is, amelyekben az illető kutatók szakismerettel nem rendelkeztek.⁷ Ezekre a kutatókra tehát nem mint szaktudósokra, hanem mint „ciganológusokra” vagy „romológusokra” tekintettek és ezzel egyben felmentették őket a szakmai ellenőrzés korlátai alól. Így a romológia tulajdonképpen a naiv tudomány tudományos változatának tekinthető.⁸

A cigány naiv tudomány túlkompensáló, védekező reakció a nemzeti tudományok és az általuk támogatott romológia elhibázott, nem leíró, hanem minősítő (főleg persze negatívan minősítő) megközelítési módjára. Nem képes azonban meghaladni annak gondolati keretét, paradigmáját, használja a kategóriáit, sőt olykor az előítéleteit is.⁹ A nemzeti tudományokkal szemben maga is nemzeti tudományként igyekszik magát elfogadtatni. Ezért a nemzeti tudomány a naiv tudományban mintegy önmaga torzképét szemlélheti.

A rendszerváltásig a naiv tudomány csak kevésbé zavarta az intézményes tudomány szépérzékét, mivel éppen az nem hagyta szóhoz jutni. A 80-as évek liberálisabb politikai légkörében az amatőr és félamatőr cigánykutatás több alkotása is napvilágot látott, de a naiv tudomány e klasszikusainak a kiadók keményen ellenálltak.

A rendszerváltás után azonban a cigányság sorsának tragikus alakulása és a kisebbségi problémakör iránt megnövekedett politikai érzékenység sürgetővé tette a politikai és intellektuális cselekvés új módozatait, ezek között a cigányok „behozását” az információ és a formálódó politikai intézményrendszer színtereire. (Ennek egyébként már a 80-as évek közepétől kezdve voltak előzményei.) A „valamit tenni kell értük” parancsoló erejű érzelmi állapotában, a cigányok sorsa miatt érzett büntudat és a jóvátétel vágyának szorításában a naiv tudomány érvényesülését gátló korábbi fékek is meglazultak. A több mint tíz éve készen álló naiv tudományos művek ebben a légkörben végre kiadót találtak.

A naiv tudomány lavinyszerű áttörése jelenleg megállíthatatlannak tűnik. Művelői immáron tudományos fokozatot szerezhettek, ösztöndíjakat nyernek el, állami pénzen nemzetközi tudományos kongresszusokat szervezhettek,¹⁰ tudományos folyóirat¹¹ főszerkesztőiként, állami kitüntetések birtokosaiként és felsőoktatási programok résztvevőiként¹² gyarapítják szakmai tőkájukat.

Felvetődik a kérdés: miért járulnak hozzá most hirtelen mindehhez a szaktudományok? Miért nem működnek e művekkel szemben a tudomány nélkülözhetetlen önszabályozó mechanizmusai, amelyek az áltudomány kiküszöbölését szolgálják?

A korábbiakban már céloztunk arra, hogy sajátos módon, a tudományos kutatás általános normái a cigánykutatás terén hagyományosan gyengén érvényesülnek. Túl ezen, az asszimilációs politika csődje után, a fenti pszichológiai állapot nyomása alatt a naiv tudományos művek bírálata kínos feladattá vált. A kibúvót, úgy tűnik, az etnikai relevancia elvének újfajta alkalmazása szolgáltatja (amelynek mélyén ugyanaz az elhárító mechanizmus működik, mint korábban): legyen e művek bírálata – s egyben a cigány kultúra kutatása – a jövőbeni cigány értelmiség feladata!¹³

Miért veszélyes a naiv tudomány? – Az egészséges fejlődés feltételei

Az előbbiekből talán már az olvasó számára is kiderül, hogy a naiv tudomány térfoglalását mi egyértelműen károsnak tartjuk – egyebek között a jövőbeni cigány értelmiség szempontjából is. A naiv tudomány látszólag ártatlan, hiszen jószándékához nem férhet kétség, hézagpótlónak tűnik, s ráadásul arra is képes, hogy szimpátiát ébresszen tárgya iránt a tájékozatlan olvasóban. Közlebbi és távolabbi hatásait számba véve azonban káros milvolta egyértelműen kiderül, mivel:

1. Hamis ismereteket közöl, s a megfelelő tudományos alapok hiánya miatt nem javítható.

2. Nem kényszeríti a szerzőket a tudás megszerzése érdekében kifejtendő szellemi erőfeszítésre. A „befutott” naiv tudomány példája immár hivatkozási alap a tudományos rangok és címek érdemi tudás és munka nélkül való megszerzésére. Azt a téves képzetet kelti, hogy tudományos művet írni bárki tud, s a tudományos rang nem más, mint egyszerű úton megszerzhető státusszimbólum. Ilyen körülmények között természetesen megindul a dilettáns művek lavinája, immáron feltartóztatatlannak tűnik a kontraszelekció. A naiv tudomány felvirágozása más szempontból is tétútra visz: az így született tekintélyek különböző érveléssel – hol tudományos „eredményeikre”, hol etnikai kompetenciájukra hivatkozva – a bírálattal minden formáját illetéktelennek nyilvánítják.

3. Mindezen okból a naiv tudomány gátolja a korszerű tudományosság fejlődését és eredményeinek népszerűsítését. Azt a hamis látszatot kelti, hogy az általa érintett tudományos problémák megoldása biztosítva van, további erőfeszítésre nincs szükség. A naiv tudomány Parkinson törvénye szerint tölti ki a rendelkezésére álló teret, s hamis tekintélyével agyonnyomja a fejlődőképes, új tehetéseket. Így nem marad terep, tér a minőségibb cigánykutatás kibontakozásához.

4. Végül annak is tudatában kell lennünk, hogy a naiv tudomány történelmi perspektívából tekintve sem ártatlan. Könnyen érthető és egyértelmű megoldásai hamis tudatként kerülnek be a tömegek gondolkodásába. Ez megfelelő történelmi feltételek esetén pusztító erővé is válhat: a naiv tudomány nevében ásnak ma Kolozsvár főterén!

Mindenek szellemében talán már nem szorul további bizonyításra: nem teszünk jót sem a tudománynak, sem pedig a demokráciának, ha minden képeletet felülmulóan leszállítjuk a tudományos

KRITIKA ALAPÍTVÁNY

*

SZÁMLA-SZÁMUNK
MHB 207-11290

Alighanem valamennyi olvasónk számára közismert az, hogy minden kulturális lapnak rendkívül nagy szüksége van a legkülönfélébb formájú pénzügyi segítségre. A nemrég létrejött KRITIKA Alapítvány célja – miként a neve is mutatja – mindenekelőtt folyóiratunk megjelenésének támogatása. Hozzá bárki csatlakozhat, bármennyivel hozzájárulhat, s a befizetett összegek az érvényben levő jogszabályok szerint levonhatók az adóalapból. Nagyságától függetlenül minden segítséget köszönettel elfogadunk. Számítunk tehát lapunk olvasóira, barátaira, mindazokra, akik számára fontosak a KRITIKA által képviselt elvek és értékek. Mindazokra a személyekre és intézményekre, melyeknek nem közbős a kulturális-szellemi élet nyilvánosságának sorsa.

KRITIKA ALAPÍTVÁNY

*

SZÁMLA-SZÁMUNK
MHB 207-11290